

รายงานการค้นคว้าอิสระ (แผน ข)

ระดับบัณฑิตศึกษา คณะผลิตกรรมการเกษตร

แนวทางการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำเพื่ออุปโภคและบริโภคในครัวเรือน

ชุมชนบ้านห้วยบง ตำบลปงตำ อำเภอไชยปราการ จังหวัดเชียงใหม่

GUIDELINES FOR WATER RESOURCE MANAGEMENT FOR HOUSEHOLD CONSUMPTION,

BAN HUAY BONG, PONGTAM SUB-DISTRICT, CHAI PRAKARN DISTRICT,

CHIANG MAI PROVINCE

ชื่อผู้แต่ง เศรษฐา ชื่อสัตย์, รัชชานนท์ สมบูรณ์ชัย, ผานิตย์ นาขยัน, ประมินทร์ นาระทะ

หลักสูตร วิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาภูมิสังคมอย่างยั่งยืน ระดับ ปริญญาโท

บทคัดย่อ

การค้นคว้าอิสระนี้มีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อสำรวจบริบทชุมชนและการใช้ทรัพยากรน้ำเพื่ออุปโภคและบริโภคในครัวเรือนของชุมชนบ้านห้วยบง ตำบลปงตำ อำเภอไชยปราการ จังหวัดเชียงใหม่ 2) เพื่อศึกษาสภาพปัญหา ระบบและกลไกการจัดการทรัพยากรน้ำเพื่ออุปโภคและบริโภคในครัวเรือนของชุมชนบ้านห้วยบง และ 3) เพื่อเสนอแนวทางการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำเพื่ออุปโภคและบริโภคในครัวเรือนของชุมชนบ้านห้วยบง การวิจัยใช้กลุ่มตัวอย่างตัวแทนครัวเรือนจำนวน 108 ครัวเรือน โดยการสุ่มแบบเจาะจง ใช้เครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูลด้วย แบบสอบถาม แบบสัมภาษณ์เชิงลึก และการสนทนากลุ่ม การวิเคราะห์ข้อมูลด้วยสถิติเชิงพรรณนาและการวิเคราะห์เนื้อหา ผลการวิจัยพบว่า ชุมชนบ้านห้วยบงเป็นชุมชนชาติพันธุ์ปกากะญอที่อพยพมาจากจังหวัดแม่ฮ่องสอน เมื่อประมาณ 70 ปีที่ผ่านมา นับถือศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิก มีอาชีพทางด้านเกษตรกรรม มีทำเลที่ตั้งของชุมชนอยู่ใกล้แหล่งต้นน้ำและมีลำห้วยบงไหลผ่าน จึงทำให้มีน้ำสำหรับอุปโภคบริโภค

และน้ำใช้ในการเกษตรตลอดทั้งปี และพบปัญหาโดยเฉพาะด้านการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำโดยการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน สำหรับแนวทางการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำของชุมชนโดยอาศัยความรู้ ความเชื่อ ประเพณี และวัฒนธรรม ภูมิปัญญาของชุมชน และการบริหารจัดการด้านการบริหารบุคคล ด้านโครงสร้างของชุมชน ด้านกลยุทธ์ เป็นการจัดการที่ผสมระหว่างการใช้ความรู้จากภายในชุมชน และการใช้ความรู้จากภายนอกชุมชน ผ่านกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนกับองค์กรและหน่วยงานภายนอก

คำสำคัญ : ทรัพยากรน้ำ, การบริหารจัดการ, อุปโภคและบริโภคในครัวเรือน

Abstract

This research aims 1) to explore community context and situations of water resource usage in household consumption in Ban Huay Bong, Pongtam sub-district, Chai prakarn district, Chiang mai province, 2) to study the problems and processes of water resource management, and 3) to seek developmental approaches and guidelines of water resource management system. The samples were identified according to purposive sampling, the instruments for conducting were questionnaire, in-depth interview, and focus group discussion. The data were accumulated from 108 household representatives who were used as samples for the research. The received data were analyzed by descriptive statistics and content analysis. The findings reveal that Ban Huay Bong is Catholicism Pakeryaw community that was emigrated from Mae Hong Son province seventy years ago. The most villagers are engaged in agricultural. Ban Huay Bong has natural water flow through the Huay Bong which helps the people in the community for consumption and agriculture throughout the year. In terms of the overall water resource management, it was found that villagers lacked management knowledge and noticed the importance of villager participation and cooperation. When considering the guidelines for consumption water resource management and applying any knowledge within the community for management approach which are belief, customs, old traditions, and local wisdom. The respondents agree that applying knowledge of management framework and theory, human resource, social structure, and strategy affected success of the water resource management system. Integration management approach is the knowledge from inside and outside the community knowledge through the process of participation and cooperation between community, government, and external organizations.

Keywords: water resource, management, household consumption

บทนำ

ทรัพยากรน้ำ มีความสำคัญต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์และเป็นทรัพยากรที่มีความสำคัญต่อความสมดุลของระบบนิเวศ นอกจากนี้ยังมีความสำคัญในการเป็นทุนทางทรัพยากรธรรมชาติที่จำเป็นสำหรับการพัฒนาประเทศ การบริหารจัดการทรัพยากรน้ำอย่างไม่เป็นระบบส่งผลให้ทรัพยากรน้ำลดน้อยลงในปัจจุบัน เกิดปัญหาการขาดแคลนทรัพยากรน้ำ และปัญหาการแย่งชิงทรัพยากรน้ำ ที่ประชุมขององค์การสหประชาชาติได้กำหนดเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน หรือ Sustainable Development Goals (SDGs) โดยเป้าหมายที่ 6 ได้มุ่งเน้นการพัฒนาด้านการสร้างหลักประกันว่า มีการจัดให้มีน้ำและสุขอนามัยสำหรับทุกคน และมีการบริหารจัดการที่ยั่งยืน (Ensure availability and sustainable management of water and sanitation for all) (สหประชาชาติ ประเทศไทย, 2565) รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย มาตรา 65 กำหนดให้รัฐพึงจัดให้มียุทธศาสตร์ชาติ เป็นเป้าหมายของการพัฒนาประเทศอย่างยั่งยืน เพื่อใช้เป็นกรอบในการจัดทำแผนพัฒนาในด้านต่าง ๆ ให้สอดคล้องและบูรณาการ ยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี (พุทธศักราช 2561-2580) คือ กรอบการพัฒนาระยะยาว นำไปสู่การปฏิบัติเพื่อให้ประเทศไทยบรรลุวิสัยทัศน์ คือ ประเทศมีความมั่นคง มั่งคั่ง ยั่งยืน เป็นประเทศพัฒนาแล้วด้วยการพัฒนาตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง เป็นเป้าหมายที่ภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาชน ร่วมมือกันกำหนดขึ้นเป็นแนวทางในการพัฒนาประเทศ (สำนักงานเลขาธิการของคณะกรรมการยุทธศาสตร์ชาติ, 2561) แผนย่อยของแผนแม่บทภายใต้ยุทธศาสตร์ชาติฉบับที่ 19 ได้วางเป้าหมายของประเด็นการบริหารจัดการน้ำทั้งระบบ ให้มีความสำคัญกับการพัฒนาการจัดการน้ำเชิงลุ่มน้ำ เพื่อเพิ่มความมั่นคงด้านทรัพยากรน้ำของประเทศ เพื่อให้เกิดความสมดุลทั้งในด้านการจัดหา การจัดการน้ำเพื่อชุมชนชนบท การจัดการน้ำเพื่อสิ่งแวดล้อม การจัดการระบบการจัดการน้ำในภาวะวิกฤต การใช้ทรัพยากรน้ำอย่างประหยัดคุ้มค่า การอนุรักษ์ฟื้นฟูแม่น้ำลำคลองและแหล่งน้ำธรรมชาติทั่วประเทศ รวมทั้งเพื่อรักษาสมดุลของระบบนิเวศ การอนุรักษ์และรักษาทรัพยากรธรรมชาติสิ่งแวดล้อมให้คนรุ่นต่อไปได้ใช้อย่างยั่งยืน มีสมดุล (สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2562)

ชุมชนบ้านห้วยบง หมู่ 7 ตำบลปงดำ อำเภอไชยปราการ จังหวัดเชียงใหม่ ตั้งอยู่ทางทิศเหนือของจังหวัดเชียงใหม่ สภาพพื้นที่โดยทั่วไปส่วนใหญ่เป็นพื้นที่ราบเชิงเขามีป่าไม้และภูเขาสูงล้อมรอบ เป็นชุมชนชาติพันธุ์ชาวปกากะญอ มีพื้นที่ประมาณ 10 ตารางกิโลเมตร มีลำห้วยบงไหลมาจากพื้นที่ป่าต้นน้ำบริเวณอุทยานแห่งชาติดอยผ้าห่มปก ลงสู่อ่างเก็บน้ำห้วยบงและลำเหมืองไหลผ่านชุมชนเพื่อใช้ในการทำการเกษตร สำหรับน้ำเพื่ออุปโภคและบริโภคชุมชนได้วางท่อน้ำโดยตรงจากต้นทางของน้ำบริเวณป่าต้นน้ำนำมาใช้ในชุมชน ปัจจุบันยังไม่มีผู้รับผิดชอบในการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำเพื่ออุปโภคและบริโภค ชุมชนบ้านห้วยบงมีความต้องการแนวทางและต้องการสร้างระบบการบริหารจัดการ การใช้น้ำของชุมชนบ้านห้วยบงในปัจจุบันพบว่าน้ำที่ใช้เพื่ออุปโภคและบริโภคเหลือทิ้งโดยไม่ได้ใช้ประโยชน์อย่างคุ้มค่า พบว่ามีประชากรของชุมชนบางส่วนนำน้ำเพื่อใช้สำหรับอุปโภคและบริโภคในครัวเรือนไปใช้ในการผลิตทางการเกษตร ซึ่งไม่มีความเหมาะสมและจำเป็น เนื่องจากขาดการกำหนดกฎเกณฑ์หรือวิธีการบริหารจัดการน้ำร่วมกันของชุมชน จำนวนประชากรที่เพิ่มมากขึ้นความต้องการใช้

ทรัพยากรน้ำเพิ่มมากขึ้น แหล่งต้นน้ำที่สำคัญของชุมชนถูกบุกรุกมากขึ้น จึงทำให้การบริหารจัดการทรัพยากรน้ำ การอนุรักษ์พื้นที่ต้นน้ำ เพื่อป้องกันปัญหาความรุนแรงที่อาจเกิดขึ้นเพราะการขาดแคลนน้ำเพื่ออุปโภคและบริโภค จึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่ชุมชนบ้านห้วยบงต้องร่วมกันบริหารจัดการทรัพยากรน้ำ กระบวนการจัดสรรน้ำโดยวิธีการมีส่วนร่วมของชุมชนบ้านห้วยบง วงจรของการดำเนินงานการบริหารจัดการที่ตระหนักถึงความยั่งยืน ในการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำเพื่ออุปโภคและบริโภค เป้าหมายให้ชุมชนบ้านห้วยบงและภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง ในการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำเพื่ออุปโภคและบริโภค นำผลที่ได้จากการวิจัยไปใช้ประโยชน์เพื่อเป็นแนวทางในการวางแผนและกำหนดกลยุทธ์ การบริหารจัดการทรัพยากรน้ำอย่างมีระบบ มีประสิทธิภาพ และมีความยั่งยืนต่อไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อสำรวจบริบทชุมชนและการใช้ทรัพยากรน้ำเพื่ออุปโภคและบริโภคในครัวเรือนของชุมชนบ้านห้วยบง ตำบลปงดำ อำเภอไชยปราการ จังหวัดเชียงใหม่
2. เพื่อศึกษาสภาพปัญหา ระบบและกลไกการจัดการทรัพยากรน้ำเพื่ออุปโภคและบริโภคในครัวเรือนของชุมชนบ้านห้วยบง ตำบลปงดำ อำเภอไชยปราการ จังหวัดเชียงใหม่
3. เพื่อเสนอแนวทางการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำเพื่ออุปโภคและบริโภคในครัวเรือนของชุมชนบ้านห้วยบง ตำบลปงดำ อำเภอไชยปราการ จังหวัดเชียงใหม่

ทบทวนวรรณกรรม

1. พระราชปรัชญาด้านการบริหารจัดการ

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (2554) ได้ศึกษา รวบรวม และเผยแพร่พระราชกรณียกิจทรงงานพัฒนาประเทศ ในพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร สามารถประยุกต์และเปรียบเทียบได้อย่างสอดคล้องกับทฤษฎีสากล ดังนี้ 1) หลักการเชิงกลยุทธ์ (Strategy) การพัฒนาตามแนวทางสายกลางอย่างมีสมดุล และมีเหตุผล เป็นการพัฒนาอย่างมั่นคง โดยยึดหลักการศึกษาสภาพจริงของประเทศชาติ มีขั้นตอนไม่ก้าวกระโดด มีความพอดี มีความพอประมาณ มีเหตุผล และมีภูมิคุ้มกันยามเกิดวิกฤต 2) โครงสร้างของสังคมที่ยั่งยืน (Structure) การเข้าถึงวิธีการคิดและระบบเศรษฐกิจของคนไทย ที่จะสามารถพึ่งพาตนเองได้ในระดับครัวเรือน ระดับชุมชน และระดับภายนอกชุมชน 3) ระบบการจัดการที่แก้ไขปัญหาพื้นฐาน (System) การจัดการกับปัญหาเร่งด่วนเฉพาะหน้า จัดการเป็นขั้นตอนตามลำดับความจำเป็นและประหยัด การจัดการแบบพึ่งตนเอง การจัดการแบบอนุรักษ์และพัฒนา

ทรัพยากรธรรมชาติ 4) การพัฒนาทักษะส่งเสริมความรู้ และเทคนิควิชาการสมัยใหม่ (Skill) ทรงเป็นแบบอย่างที่ดีที่สุดของผู้ที่สนใจศึกษาหาความรู้ และส่งเสริมการเรียนรู้โดยทรงเน้นความรู้และเทคนิควิชาการสมัยใหม่ที่สามารถนำไปประยุกต์ใช้ได้จริง 5) รูปแบบการจัดการที่เน้น รู้ รัก สามัคคี (Style) ในเรื่องกระบวนการคิดเพื่อสร้างความพึงพอใจของแต่ละบุคคลก่อนที่จะออกมาเป็นแนวปฏิบัติ 6) การจัดการแบบ One Stop Service (Staff) ทรงขอให้ผู้รู้ ผู้ชำนาญ ผู้รับผิดชอบ ในแต่ละหน่วยงานได้ทำงานร่วมกัน เพื่อให้ประชาชนได้เข้าถึงบริการได้โดยสะดวก 7) ความร่วมมือร่วมใจของประชาชนชาวไทย (Shared value) การพัฒนาโดยอาศัยความร่วมมือร่วมใจกันภายในชุมชนเป็นสิ่งสำคัญ การยกระดับจากความพอเพียงของตนเองไปสู่ความพอเพียงระดับชุมชน

2. แนวคิดและทฤษฎีในพระราชดำริด้านการจัดการน้ำ

สำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ (สำนักงานกปร.) (2562) ได้รวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับแนวคิดและทฤษฎีในพระราชดำริด้านการจัดการน้ำ จากโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริต่าง ๆ ดังนี้ 1) การพัฒนาแหล่งน้ำตามแนวพระราชดำริ ทรงพระราชทานแนวทางไว้ว่าราษฎรในหมู่บ้านซึ่งได้รับประโยชน์มุ่งหวังให้ราษฎรบริหารจัดการทรัพยากรในสังคมของตนเองด้วยตนเอง และมีความห่วงหาพันที่จะต้องดูแลบำรุงรักษาต่อไป 2) ปัญหาและอุปสรรคในการพัฒนาแหล่งน้ำตามแนวพระราชดำริ ปัญหาเกี่ยวกับสภาพแหล่งน้ำที่ม่น้ำน้อย หรือไม่มีแหล่งน้ำ ปัญหาเกี่ยวกับสภาพภูมิประเทศ ปัญหาเกี่ยวกับที่ดินไม่สามารถดำเนินการก่อสร้างแหล่งน้ำที่เหมาะสมได้ 3) แนวพระราชดำริเกี่ยวกับการพัฒนาแหล่งน้ำ การวางโครงการโดยละเอียดให้ถูกต้องตามหลักวิชาการเสมอ บริเวณต้นน้ำลำธารของกลุ่มน้ำต่าง ๆ ควรพิจารณาสร้างฝายต้นน้ำลำธารไว้เป็นขั้น ๆ ตามความเหมาะสม 4) หลักการและวิธีดำเนินงานการพัฒนาแหล่งน้ำ ทรงพิจารณาถึงความเหมาะสมที่เกี่ยวข้องกับสภาพภูมิประเทศ ความเหมาะสมเกี่ยวกับสภาพของแหล่งน้ำ ความเหมาะสมในด้านเศรษฐกิจและสังคม

3. แนวคิดและทฤษฎีด้านการจัดการ

การจัดการเป็นการดำเนินการผสานทรัพยากรที่มีอยู่ให้เหมาะสมกับการดำเนินงาน ตูลา มหาพฤธานนท์ (2554) ได้สรุปแนวคิดด้านการจัดการของนักคิดและนักทฤษฎีที่สำคัญได้แก่ Henri Fayol และ Lyndall Urwick & Luther Gulick ที่กล่าวถึงกระบวนการทำงานแต่ละกิจกรรมมีความเกี่ยวข้องและสัมพันธ์กัน การเข้าใจวิธีปฏิบัติงานร่วมกันตามหลักการ POCCC คือ การวางแผน (Planning) การจัดองค์การ (Organizing) การบังคับบัญชา (Commanding) การประสานงาน (Coordinating) การควบคุม (Controlling) เพื่อผลประโยชน์และผลสำเร็จ อนิวช แก้วจางค์ (2557) ได้สรุปแนวคิดด้านการจัดการของ Lyndall Urwick & Luther Gulick ที่ได้นำแนวคิดของ Henri Fayol โดยเสนอแนวคิดเรื่อง การวางแผน (Planning) การจัดองค์การ (Organizing) การจัดคนเข้าทำงาน (Staffing) การอำนวยการ (Directing) การประสานงาน (Coordinating) การรายงานผล (Reporting) และการงบประมาณ (Budgeting) หรือหลักการ POSDCRB และกรอบแนวคิดสำคัญที่ Porter

(1986) ได้นำเสนอคือกรอบแนวคิด McKinsey 7S Model เป็นการจัดหาเครื่องมือในการดำเนินงานของกลยุทธ์ เป็นเครื่องมือที่มีกรอบมุมมองในด้านการดำเนินงาน การดำเนินการตาม McKinsey 7S Model จะให้ความสำคัญ และเริ่มต้นจากกลยุทธ์ (Strategy) ก่อน ตามด้วยการวางโครงสร้าง (Structure) การวางระบบ (System) การกำหนดรูปแบบการดำเนินงาน (Style) การวางระบบบุคลากร (Staff) การพัฒนาทักษะความรู้ความสามารถ (Skill) จนเกิดความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันและความร่วมมือร่วมใจกัน หรือค่านิยมร่วม (Shared values)

4. ทฤษฎีการมีส่วนร่วม

การมีส่วนร่วม (participation) เป็นกระบวนการสื่อสารสองทาง ระหว่างบุคคล กลุ่มบุคคล ชุมชน ในการดำเนินกิจกรรม ทั้งกิจกรรมที่เป็นทางการและกิจกรรมที่ไม่เป็นทางการ ซึ่งการมีส่วนร่วมจะเกี่ยวข้องกับ กระบวนการให้ประชาชนเข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องในการดำเนินการพัฒนา ร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ร่วมปฏิบัติ ร่วม ดำเนินการ และร่วมรับผลประโยชน์ มีเป้าหมายเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์และจุดมุ่งหมายร่วมกัน ถวิลวดี บุรีกุล (2550) ได้สรุปถึงกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนต้องมีส่วนร่วมใน 4 ขั้นตอน ได้แก่ 1) การมีส่วนร่วมในการเริ่ม โครงการ ร่วมค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหาภายในชุมชน ร่วมตัดสินใจ กำหนดความต้องการและร่วมลำดับ ความสำคัญของความต้องการ 2) การมีส่วนร่วมในขั้นการวางแผน กำหนดวัตถุประสงค์ วิธีการ แนวทางการ ดำเนินงาน รวมถึงทรัพยากรที่จะใช้ในโครงการ 3) การมีส่วนร่วมในขั้นตอนการดำเนินโครงการ การทำประโยชน์ ให้โครงการ โดยช่วยเหลือด้านทุนทรัพย์ วัสดุอุปกรณ์ และแรงงาน 4) การมีส่วนร่วมในการประเมินผลโครงการ เพื่อให้รู้ผลจากการดำเนินงานบรรลุวัตถุประสงค์ที่กำหนด ไพบุลย์ วัฒนศิริธรรม และพรณทิพย์ เพชรมากร (2551) ได้กล่าวถึงลักษณะการมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนไว้ โดยลักษณะการมีส่วนร่วมแบ่งออกเป็น 6 ลักษณะ ได้แก่ 1) การรับรู้ข่าวสาร 2) การปรึกษาหารือ 3) การประชุมรับฟังความคิดเห็น 4) การประชาพิจารณ์ 5) การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ และ 6) การใช้กลไกทางกฎหมาย

5. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ภูเบศร์ เมืองมูล (2551) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง การศึกษาการมีส่วนร่วมในการจัดการน้ำเพื่อการเกษตร และแนวทางแก้ไขปัญหามลพิษทางน้ำของเกษตรกร กรณีศึกษาอ่างเก็บน้ำบ้านแม่สาใหม่ อำเภอแมริม จังหวัด เชียงใหม่ แนวทางในการแก้ไขปัญหามลพิษทางน้ำของเกษตรกรคือ การจัดตั้งกลุ่มผู้ใช้น้ำอย่างเป็นรูปธรรมโดยมีเจ้าหน้าที่ของ มูลนิธิโครงการหลวงเป็นผู้ให้คำแนะนำ การปลูกจิตสำนึกเรื่องการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำอย่างมีประสิทธิภาพ การตั้งกฎระเบียบเพื่อให้การปฏิบัติในแนวทางเดียวกันและมีบทลงโทษผู้ฝ่าฝืน

สำนักวิจัย พัฒนาและอุทกวิทยา กรมทรัพยากรน้ำ (2551) ได้ดำเนินการวิจัย โครงการเสริมสร้าง และพัฒนากระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่นในการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำและป่าต้นน้ำ กรณีศึกษา พื้นที่ลุ่มน้ำมูล พบว่าการมีส่วนร่วมของชุมชนในการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำและป่าต้นน้ำประกอบด้วย 3 ด้าน ได้แก่ ด้านการวางแผน ด้านการดำเนินงาน และด้านการประเมินผล ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของชุมชนได้แก่

ความใส่ใจในกิจกรรมของชุมชน ความตระหนักของสมาชิกของชุมชน การให้คุณค่าทางสังคมของสมาชิกในชุมชน การได้รับการสนับสนุนและการยอมรับจากชุมชน ความเข้มแข็งของชุมชน และคุณธรรมของผู้นำชุมชน

สิริพงษ์ กุลพงษ์ (2552) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง การมีส่วนร่วมของเกษตรกรในการบริหารจัดการน้ำอย่างยั่งยืน โครงการอ่างเก็บน้ำขนาดเล็กอันเนื่องมาจากพระราชดำริ อำเภอภูซาง จังหวัดพะเยา พบว่า เกษตรกรมีการใช้น้ำชลประทานโครงการอ่างเก็บน้ำเพื่อเพาะปลูกพืชในฤดูแล้ง การมีส่วนร่วมของเกษตรกรในการบริหารจัดการน้ำอย่างยั่งยืนจะให้ความสำคัญในการบริหารจัดการน้ำ กลุ่มเกษตรกรผู้ใช้น้ำดำเนินการบริหารจัดการด้วยตนเอง โดยองค์การบริหารส่วนตำบลไม่มีบทบาทในการบริหารจัดการน้ำ

สุรพล ดำรงกิตติกุล และคณะ (2556) ได้ทำการวิจัยในโครงการพัฒนาระบบและกลไกการมีส่วนร่วมของชุมชน ในการบริหารจัดการแหล่งน้ำเพื่อการเกษตรและอุปโภคบริโภคของชุมชนรอบพื้นที่โรงไฟฟ้าแม่เมาะ อำเภอแม่เมาะ จังหวัดลำปาง พบว่า ปัญหาปริมาณน้ำไม่เพียงพอและปัญหาคุณภาพของน้ำที่ใช้ในการอุปโภคและบริโภคในครัวเรือน แต่ชุมชนส่วนใหญ่ยังขาดระบบและกลไกการมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำอย่างมีประสิทธิภาพ ไม่สามารถนำทรัพยากรน้ำมาใช้ประโยชน์ได้อย่างเหมาะสม ความเข้าใจร่วมกันของชุมชนส่งผลให้ชุมชนดำเนินการจัดตั้งคณะทำงานบริหารจัดการทรัพยากรน้ำระดับตำบลและระดับชุมชน การสำรวจแหล่งน้ำของชุมชนและการร่วมกันจัดทำข้อมูลแผนที่แหล่งน้ำพร้อมพิกัดที่ตั้ง ส่งผลต่อการพัฒนาเชิงพื้นที่และก่อให้เกิดประโยชน์ต่อชุมชน

พัชรพรรณ จันทรเรือน (2559) ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง การบริหารจัดการน้ำในชุมชนอย่างมีส่วนร่วม กรณีศึกษา ตำบลบ้านดง อำเภอแม่เมาะ จังหวัดลำปาง พบว่า ชุมชนรวมกลุ่มเพื่อดำเนินการบริหารจัดการน้ำโดยการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน มีรูปแบบการบริหารที่แตกต่างกันตามแต่ละหมู่บ้านโดยมีคณะกรรมการหมู่บ้านเป็นผู้รับผิดชอบ ด้านการจัดการงบประมาณ ด้านวัสดุอุปกรณ์ ด้านพัฒนาการบริหารจัดการ แต่ชุมชนยังขาดความรู้และต้องการให้หน่วยงานของภาครัฐและภาคเอกชนเข้ามามีส่วนร่วมในการแนะนำกระบวนการบริหารจัดการน้ำที่ครอบคลุมทั้ง 4 ด้าน คือ ด้านการบริหารจัดการน้ำแบบบูรณาการ ด้านศักยภาพของบุคลากรภายในชุมชน ด้านการมีส่วนร่วม ด้านการวางแผนนโยบาย และสร้างระบบกลไกการบริหารจัดการร่วมกันทั้งชุมชน

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยนี้ดำเนินการวิจัยทั้งการวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative research) และการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative research) ร่วมกัน ใช้แบบสอบถาม (Questionnaire) เป็นเครื่องมือในการรวบรวมข้อมูลเพื่อวิเคราะห์ข้อมูลพื้นฐานทั่วไป โดยใช้สถิติเชิงพรรณนา และใช้การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) แบบมีโครงสร้าง และการสนทนากลุ่ม (Focus group discussion) การเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบสุ่มอย่างง่าย (Purposive

sampling) โดยใช้กลุ่มตัวอย่างจำนวน 108 คน หรือประมาณร้อยละ 80 ของจำนวนครัวเรือน 136 ครัวเรือน การเก็บรวบรวมข้อมูลปฐมภูมิจากการสำรวจ การสัมภาษณ์ และการสนทนากลุ่ม การเก็บข้อมูลทุติยภูมิจากการเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสารทางวิชาการ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณโดยใช้สถิติเชิงพรรณนา (Descriptive Statistics) ได้แก่ ค่าร้อยละ (Percentage) ค่าเฉลี่ย (Mean) ค่าความถี่ (Frequency) ค่ามัธยฐานเลขคณิต (Arithmetic mean) และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (Standard deviation) การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพโดยการวิเคราะห์ข้อมูลแบบอุปนัย (Analytic induction) และการวิเคราะห์เนื้อหา (Content analysis)

ผลการดำเนินการวิจัย

1. บริบทชุมชนและการใช้ทรัพยากรน้ำเพื่ออุปโภคและบริโภคในครัวเรือนของชุมชนบ้านห้วยบง

บ้านห้วยบง หมู่ 7 ตำบลปงท่า อำเภอยางชุมน้อย จังหวัดศรีสะเกษ เป็นชุมชนชาติพันธุ์ชาวปกากะญอ ตั้งอยู่ห่างจากจังหวัดศรีสะเกษทางด้านทิศเหนือ เขตพื้นที่รับผิดชอบขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเทศบาลตำบลยางชุมน้อย เริ่มก่อตั้งชุมชนเมื่อพุทธศักราช 2500 โดยกลุ่มชาวบ้านคริสตชนและบาทหลวงอพยพมาจากอำเภอมะหะสรี จังหวัดแม่ฮ่องสอน เพื่อสำรวจพื้นที่ตั้งรกรากและหาที่ทำกินแห่งใหม่ ลักษณะสังคมเป็นครอบครัวอยู่รวมกันเป็นเครือญาติ มีประชากรประมาณ 703 คน ปลูกสร้างบ้านเรือนด้วยวัสดุจากธรรมชาติอยู่ใกล้เคียงกัน ใช้ภาษาปกากะญอในการติดต่อสื่อสาร มีวัฒนธรรม ประเพณี ความเชื่อ พิธีกรรมของชาติพันธุ์ชาวปกากะญอร่วมกับหลักของศาสนาคริสต์ นิยมทอเครื่องแต่งกายไว้ใช้ ปลูกพืชผักและเลี้ยงสัตว์ในครัวเรือนเพื่อใช้เป็นอาหารและจำหน่าย ประกอบอาชีพเกษตรกรรมเป็นหลัก ชุมชนมีการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ดิน น้ำ ป่าไม้ ด้วยภูมิปัญญาท้องถิ่น การบริหารและปกครองชุมชนโดยผู้นำตามจารีตที่เป็นผู้อาวุโส ควบคุมกับผู้นำแบบทางการโดยผู้ใหญ่บ้าน ภายในชุมชนมีสถานศึกษาในระบบทั้งระดับก่อนวัยเรียนและระดับประถมศึกษา มีภูมิปัญญาของชุมชนในการใช้สมุนไพรรักษาโรค และรับบริการทางด้านสาธารณสุขจากสถานพยาบาลแผนปัจจุบัน

การใช้น้ำของชุมชนบ้านห้วยบงมีแหล่งน้ำต้นกำเนิดจากลำห้วยบง โดยมีแหล่งต้นน้ำอยู่บนสันเขาซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของอุทยานแห่งชาติดอยผ้าห่มปก ลำห้วยบงไหลลงสู่อ่างเก็บน้ำห้วยบง มีฝายต้นน้ำลำธารในการชะลอน้ำและเก็บกักน้ำ แต่ยังไม่มีการบริหารจัดการด้วยระบบชลประทาน และน้ำจากอ่างเก็บน้ำห้วยบงไหลลงสู่ลำเหมืองครอบคลุมพื้นที่ทั้งชุมชนเพื่อใช้ในการทำเกษตรกรรม ชุมชนยังขาดกระบวนการจัดการน้ำเพื่อนำน้ำมาใช้ประโยชน์ได้สูงสุด สำหรับน้ำเพื่อการอุปโภคและบริโภคมีการต่อระบบท่อประปาโดยตรงจากต้นน้ำห้วยบงเพื่อใช้ในการอุปโภคและบริโภคในครัวเรือน การวัดโดยการสำรวจกิจกรรมการใช้น้ำของแต่ละครัวเรือนพบว่า มีอัตราการใช้น้ำเฉลี่ย 40-60 ลิตรต่อคนต่อวัน ชุมชนมีความต้องการใช้น้ำเพื่ออุปโภคและบริโภคเฉลี่ยวันละ 35,150 ลิตร หรือวันละ 35.15 ลูกบาศก์เมตร ชุมชนยังขาดระบบการผลิตน้ำดิบและการผลิตน้ำดื่มที่ปลอดภัย ยังไม่มีระบบการผลิตน้ำประปา มีบางครัวเรือนใช้น้ำจากท่อที่ต่อตรงมาจากต้นน้ำในการบริโภคโดยตรง บางส่วนนำน้ำไปกรองหรือ

ต้มสุกก่อนบริโภค และบางครั้งเรือ่นซื้อน้ำบรรจุขวดจากร้านค้าในชุมชน ชุมชนยังขาดการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำหลายด้าน การดูแลบำรุงรักษาแหล่งน้ำ และการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำเชิงบูรณาการ การบริหารจัดการทรัพยากรน้ำเพื่อการอุปโภคบริโภคจะส่งผลดีต่อสมาชิกในชุมชนโดยรวม

2. สภาพปัญหา ระบบและกลไกการจัดการทรัพยากรน้ำเพื่ออุปโภคและบริโภคในครัวเรือนของชุมชนบ้านห้วยบง

ด้านสภาพปัญหาประกอบด้วย ปัญหาคุณภาพน้ำเพื่ออุปโภคและบริโภค ปัญหาคุณภาพของน้ำอุปโภคและบริโภคที่ไม่สะอาด การปนเปื้อนจากสิ่งสกปรก การปนเปื้อนจากตะกอนดินบริเวณท่อส่งน้ำที่ชำรุดขาดการบำรุงรักษา ลักษณะสภาพดินปนทรายบริเวณต้นน้ำและลำห้วยสามารถถูกกัดเซาะได้ง่ายทำให้เกิดตะกอนขนาดเล็กปนเปื้อนในแหล่งน้ำ แท็งก์คอนกรีตพักน้ำของชุมชนไม่มีระบบการกรองน้ำ การดูแลรักษาและการทำความสะอาด การใช้งานถังพักน้ำคอนกรีตที่ใช้มาเป็นเวลานาน ปัญหาท่อส่งน้ำขัดข้อง เนื่องจากขาดบุคลากรผู้รับผิดชอบในการบำรุงรักษา และขาดแคลนงบประมาณในการซ่อมบำรุง ปัญหารั่วซึมตามแนวท่อส่งน้ำและสภาพอายุของการใช้งาน ปัญหาจากการใช้น้ำของครัวเรือน พบว่าบางครั้งเรือ่นมีการใช้น้ำอย่างฟุ่มเฟือย มีการเปิดน้ำทิ้งโดยไม่คำนึงถึงการสูญเสีย มีการลักลอบนำน้ำไปใช้ในการเกษตร

ระบบและกลไกการจัดการทรัพยากรน้ำ พบว่ายังไม่มีกฎ ระเบียบ ข้อบังคับที่บันทึกไว้เป็นลายลักษณ์อักษร การใช้น้ำเพื่ออุปโภคและบริโภคในชุมชนใช้กฎ ระเบียบ ข้อบังคับเดิมที่ใช้ปฏิบัติสืบต่อกันมา ใช้ข้อตกลงที่เคยปฏิบัติกันมาเป็นสัญญาทางวาจาที่ตกลงไว้ร่วมกัน ภาพรวมในการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำเพื่ออุปโภคและบริโภคในครัวเรือนของชุมชนบ้านห้วยบง ด้านทรัพยากรบุคคล ชุมชนยังไม่มีคณะกรรมการบริหารจัดการน้ำภายในชุมชน การดำเนินการด้านต่าง ๆ ใช้บุคลากรจากคณะกรรมการบริหารหมู่บ้านในการดำเนินการ ด้านงบประมาณ ชุมชนยังไม่มีงบประมาณจากองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นหรือจากหน่วยงานอื่นมาสนับสนุนงบประมาณที่ใช้ในการซ่อมบำรุงรักษา ดำเนินการจัดเก็บค่าใช้จ่ายจากทุกครัวเรือนเป็นรายปีครัวเรือนละ 300 บาท หากมีความจำเป็นเร่งด่วนจะประสานงานเพื่อขอรับงบประมาณเพื่อการพัฒนาชุมชนจากสังฆมณฑลเชียงใหม่ ด้านวัสดุอุปกรณ์ ส่วนใหญ่เป็นวัสดุอุปกรณ์ที่ใช้ในการซ่อมบำรุงรักษา จัดหามาจากภายในชุมชน ด้านการบริหารจัดการ มีการบริหารจัดการน้ำเพื่ออุปโภคและบริโภคด้วยตนเองภายในชุมชน โดยมีคณะกรรมการหมู่บ้าน มีสมาชิกชุมชนบ้านห้วยบงเป็นผู้สนับสนุนและจัดส่งตัวแทนของแต่ละเขตหย่อมบ้านเมื่อได้รับการร้องขอ

การศึกษาระดับของการมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำเพื่ออุปโภคและบริโภคในครัวเรือนของชุมชนบ้านห้วยบง พบว่าอยู่ในระดับปานกลาง มีค่าเฉลี่ยรวมเท่ากับ 3.20 โดยการมีส่วนร่วม ด้านการปฏิบัติงาน ชุมชนมีระดับการมีส่วนร่วมมากที่สุด รองลงมาคือการมีส่วนร่วมด้านการวางแผน ระดับของการมีส่วนร่วมด้านการติดตามผลและประเมินผลการปฏิบัติงาน และการมีส่วนร่วมด้านการค้นหาสาเหตุของปัญหา มีระดับของการมีส่วนร่วมน้อยที่สุด โดยภาพรวมแล้วการมีส่วนร่วมของชุมชนบ้านห้วยบง จะอยู่ในรูปแบบของการปฏิบัติที่ไม่เป็นทางการมากกว่าการปฏิบัติแบบที่เป็นทางการ ทำให้ในบางกิจกรรมที่ดำเนินการนั้นการวัดระดับ

ของการมีส่วนร่วมในข้อมูลเชิงปริมาณปรากฏผลเป็นข้อมูลไม่ชัดเจน รวมถึงอุปสรรคและข้อจำกัดในด้านการสื่อสารและภาษา ที่สมาชิกชุมชนบ้านห้วยบงส่วนใหญ่จะสื่อสารด้วยภาษาปกากะญอเป็นส่วนใหญ่ จึงทำให้สมาชิกของชุมชนบ้านห้วยบงส่วนใหญ่มีบทบาทและเข้าร่วมดำเนินกิจกรรมที่มีรูปแบบเป็นทางการกับหน่วยงานภายนอกน้อย พิจารณาจากการเก็บข้อมูลเชิงคุณภาพ การสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่าง การสนทนากลุ่ม การเข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมของชุมชน พบว่าชุมชนมีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมของชุมชนอยู่ในระดับมาก

3. แนวทางการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำเพื่ออุปโภคและบริโภคในครัวเรือนชุมชนบ้านห้วยบง

แนวทางการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำเพื่ออุปโภคและบริโภคในครัวเรือน ชุมชนบ้านห้วยบง ประกอบด้วย 2 แนวทางคือ

3.1 แนวทางการบริหารจัดการโดยอาศัยความรู้ ความเชื่อ ประเพณีและวัฒนธรรม ภูมิปัญญาของชุมชน ในการกำกับและควบคุมการใช้ทรัพยากรน้ำ

การบริหารจัดการตามความเชื่อ และจารีตประเพณี การดำรงชีวิตตามลักษณะของความเป็นอยู่ ความเป็นชาติพันธุ์ชุมชนชาวปกากะญอ การใช้ทรัพยากรธรรมชาติเป็นปัจจัยพื้นฐานในการดำรงชีวิต และการประกอบอาชีพเกษตรกรรมที่อาศัยปัจจัยจากธรรมชาติ เป็นชุมชนที่นับถือศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิกทั้งชุมชน มีความเชื่อ ความศรัทธาในพระเจ้า การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและกฎข้อห้ามตามกฎจารีตประเพณีและวัฒนธรรมต่อการใช้ประโยชน์และการจัดการทรัพยากร จึงอาศัยพื้นฐานด้านความเชื่อเป็นเกณฑ์ในการกำหนด ห้ามผู้ใดเข้าไปตัดไม้ทำลายป่าในบริเวณโดยรอบของพื้นที่ป่าต้นน้ำ ถือเป็นป่าศักดิ์สิทธิ์ของพระเจ้า ความเชื่อดังกล่าวได้ถูกสืบทอดทางกฎจารีตประเพณีอย่างเคร่งครัด ทำให้ป่าต้นน้ำยังคงมีความอุดมสมบูรณ์จากการประยุกต์ใช้ประเพณีและความเชื่อของชุมชนบ้านห้วยบงที่มีมาแต่เดิม ทำให้เกิดประโยชน์และสอดคล้องกับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าต้นน้ำลำธาร สร้างแรงจูงใจในชุมชนให้เกิดการรักษาป่าต้นน้ำลำธาร และความเชื่อว่าพระเจ้าคือผู้ประทานทรัพยากรมาให้มนุษย์ ความเชื่อเรื่องนี้ชุมชนนำมาสร้างความเข้าใจว่าไม่ควรตัดต้นไม้ทำลายป่า ซึ่งผลในระยะยาวการปลูกฝังเป็นคุณค่าของชุมชนทำให้การอนุรักษ์รักษาป่าต้นน้ำได้อย่างยั่งยืน

การบริหารจัดการโดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น และการบริหารจัดการโดยพลังทางสังคมของชุมชน ชุมชนมีองค์ความรู้ มีภูมิปัญญาท้องถิ่นนั้นมาจากการเรียนรู้การใช้ทรัพยากรในท้องถิ่นให้เกิดประโยชน์สูงสุด และใช้อย่างระมัดระวังไม่ให้หมดหรือสูญหายไป การใช้พลังทางสังคมเป็นเครื่องมือในการจัดการทรัพยากรส่วนรวม โดยการที่ชุมชนร่วมกันกำหนดความสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชนกับทรัพยากร กำกับพฤติกรรมของสมาชิกในชุมชนต่อการใช้ประโยชน์จากทรัพยากร เพื่อให้เกิดการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรในระยะยาว การกำหนดระเบียบข้อบังคับ กฎระเบียบด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าต้นน้ำ ห้ามบุคคลภายนอกพื้นที่เข้ามาบุกรุกทำประโยชน์ในพื้นที่ป่าต้นน้ำ ห้ามบุกรุกพื้นที่ป่าชุมชนโดยเด็ดขาด หากฝ่าฝืนถูกปรับตามมติของคณะกรรมการชุมชน บุคคลใด

ทำให้เกิดไฟฟ้าสร้างความเสียหายจะต้องถูกนำตัวส่งเจ้าหน้าที่รัฐดำเนินคดีตามกฎหมาย ห้ามทิ้งสารเคมีลงในลำห้วยเป็นอันตรายต่อลำห้วยบง หากฝ่าฝืนต้องรับโทษตามมติของคณะกรรมการชุมชน

3.2 แนวทางการบริหารจัดการที่สอดคล้องการบริหารจัดการตามกรอบแนวคิดและทฤษฎีด้านการบริหารจัดการ

แนวทางการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำเพื่ออุปโภคและบริโภคในครัวเรือน ชุมชนบ้านห้วยบง ทั้ง 7 ด้าน โดยสรุป แล้วระดับความคิดเห็นของกลุ่มตัวอย่างตัวแทนครัวเรือนผู้ใช้น้ำ กลุ่มตัวอย่างเห็นด้วยมาก มีค่าเฉลี่ยรวมเท่ากับ 3.42 โดยพิจารณาด้านการบริหารจัดการด้านความร่วมมือร่วมใจของชุมชน มีค่าเฉลี่ยมากที่สุดเท่ากับ 3.50 รองลงมา การบริหารจัดการด้านการบริหารบุคคลมีค่าเฉลี่ย 3.49 ด้านโครงสร้างของชุมชน มีค่าเฉลี่ย 3.44 ด้านกลยุทธ์ มีค่าเฉลี่ย 3.43 ด้านรูปแบบการบริหารจัดการ มีค่าเฉลี่ย 3.39 ด้านการพัฒนาทักษะความสามารถ มีค่าเฉลี่ย 3.38 ด้านระบบการแก้ไขปัญหาและการจัดการ มีค่าเฉลี่ยน้อยที่สุด มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.32

สรุปผลและอภิปรายผล

การบริหารจัดการเพื่อแก้ไขปัญหาในการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำเพื่ออุปโภคและบริโภคในครัวเรือนของชุมชนบ้านห้วยบง หน่วยงานภาครัฐควรสนับสนุนด้านบุคลากรที่มีความรู้ มีความสามารถในการบริหารจัดการให้ความรู้แก่ชุมชนในแต่ละด้าน ที่เกี่ยวข้องกับการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำ ให้ชุมชนสามารถเขียนแผนโครงการเกี่ยวกับปัญหาที่ชุมชนพบ ให้หน่วยงานภาครัฐได้พิจารณาการดำเนินโครงการตามที่ชุมชนนำเสนอ หากมีผลการปฏิบัติงานได้จริงแล้วจะสามารถแก้ไขปัญหาได้เพียงใด และหน่วยงานภาครัฐควรดำเนินการพิจารณาเพื่ออนุมัติงบประมาณให้แก่แต่ละโครงการ ผลการศึกษาสอดคล้องกับแนวคิดในการบริหารจัดการของ จันติมา จันท์เอียด (2556) กล่าวว่า การบริหารจัดการกิจกรรมและโครงการต่าง ๆ จำเป็นจะต้องมีทรัพยากรที่เป็นปัจจัยพื้นฐานของการบริหารจัดการโดยทั่วไป 4 ด้าน คือ ด้านบุคลากร ด้านงบประมาณ ด้านวัสดุอุปกรณ์ และด้านการจัดการ การบริหารจัดการทรัพยากรน้ำเพื่ออุปโภคและบริโภคในครัวเรือนของชุมชนบ้านห้วยบงในปัจจุบัน และการดำเนินการแก้ไขปัญหาการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำของชุมชนบ้านห้วยบง เป็นการบริหารจัดการและแก้ไขปัญหาแบบพึ่งพาตนเองภายในชุมชน โดยมุ่งผลประโยชน์ของสมาชิกในชุมชนเป็นหลัก สอดคล้องกับแนวคิดของ เสาวนีย์ วิจิตรโกสม (2551) ได้กล่าวในงานวิจัยเรื่อง การจัดการทรัพยากรน้ำในลุ่มน้ำลำตะคองแบบบูรณาการ ระบุว่าการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำเป็นการป้องกันปัญหา และการนำทรัพยากรน้ำมาใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุด ในการดำเนินชีวิตของคนในชุมชน การบริหารจัดการทรัพยากรน้ำของชุมชนบ้านห้วยบงพบว่ายังไม่มีระบบ และระเบียบในการใช้ทรัพยากรน้ำ ยังไม่มีคณะกรรมการที่รับผิดชอบในด้านการบริหารและการจัดน้ำภายในชุมชน ที่รับผิดชอบดูแลการบริหารจัดการน้ำโดยตรง แต่ชุมชนบ้านห้วยบงมีความพร้อมในด้านทรัพยากรบุคคล ด้านวัสดุ

อุปกรณ์ เครื่องมือ พร้อมสำหรับใช้ในการบริหารจัดการน้ำ และชุมชนยังได้รับการสนับสนุนงบประมาณที่เพียงพอ เมื่อขอรับการสนับสนุนจากองค์กรภาคเอกชน แต่ยังไม่สามารถบริหารจัดการงบประมาณให้เกิดประโยชน์และตอบสนองต่อการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำของชุมชนได้อย่างสูงสุด การดำเนินโครงการต่าง ๆ ยังขาดการบูรณาการ สอดคล้องกับงานวิจัยของสุรพล ดำรงกิตติกุล และคณะ (2556) ที่ได้ดำเนินการวิจัยการพัฒนาระบบและกลไกการมีส่วนร่วมของชุมชนในการบริหารจัดการแหล่งน้ำเพื่อการเกษตรและอุปโภคบริโภคของชุมชนรอบพื้นที่โรงไฟฟ้าแม่เมาะ อำเภอแม่เมาะ จังหวัดลำปาง พบว่าชุมชนยังขาดระบบและกลไกของการมีส่วนร่วม ในการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำอย่างมีประสิทธิภาพ ชุมชนยังไม่สามารถนำทรัพยากรน้ำในพื้นที่มาใช้เพื่อประโยชน์ตามความต้องการของชุมชนได้อย่างเหมาะสม การวิจัยของสุรพล ดำรงกิตติกุล และคณะ (2556) นำไปสู่ความเข้าใจร่วมกันของชุมชนและชุมชนมีความตระหนักถึงผลประโยชน์ที่ชุมชนจะได้รับ การมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วน จะทำให้การบริหารจัดการทรัพยากรน้ำแบบบูรณาการมีประสิทธิภาพอย่างยั่งยืน

แนวทางการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำเพื่ออุปโภคและบริโภคในครัวเรือนของชุมชนบ้านห้วยบง สรุปได้ 2 แนวทาง คือ แนวทางการบริหารจัดการโดยอาศัยความรู้ ความเชื่อ ประเพณีและวัฒนธรรม ภูมิปัญญาของชุมชน กำกับและควบคุมการใช้ทรัพยากรน้ำ พบว่ากระบวนการเรียนรู้ สืบทอด และพัฒนาสร้างภูมิปัญญาร่วมกันของชุมชนบ้านห้วยบง ทำให้เกิดความรู้สึกรับผิดชอบต่อส่วนรวม เกิดความรู้สึกรักหวงแหนชุมชนอย่างมั่นคง ไม่มีความเห็นแก่ตัว สร้างความรู้การบริหารจัดการทรัพยากรน้ำ สิ่งแวดล้อม ทรัพยากรธรรมชาติอื่น ๆ และสร้างพลังในการแก้ปัญหาอย่างมีประสิทธิภาพและเหมาะสมกับชุมชนของตนเอง ความรู้ในการจัดองค์กร สิทธิ บทบาทหน้าที่ของแต่ละบุคคล กฎระเบียบของชุมชน วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม ประเพณี บนพื้นฐานของความสำนึกรับผิดชอบที่ต้งามต่อชุมชนของตนเอง ความเชื่อ ความศรัทธาในพระเจ้า การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ และกฎข้อห้ามตามกฎหมายจารีตประเพณีและวัฒนธรรมต่อการใช้ประโยชน์และการจัดการทรัพยากร การประยุกต์ใช้ความเชื่อและความศรัทธาในศาสนาคริสต์ของชุมชน โดยการอัญเชิญรูปปั้นพระเยซูคริสต์และรูปปั้นพระแม่มารีประดิษฐานไว้บริเวณป่าต้นน้ำ เพื่อเป็นกุศโลบายให้เป็นบริเวณพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ที่ทุกคนในชุมชนให้ความเคารพนับถือ ปกป้อง ดูแลรักษา และไม่ทำลายป่าต้นน้ำ ความเชื่อเหล่านี้กลายเป็นพื้นฐานทางศีลธรรมอันดีของชุมชน การออกกฎเกณฑ์ในการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำและการใช้ประโยชน์จากทรัพยากร พิธีกรรม และความเชื่อเป็นส่วนหนึ่งของภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อนำมาจัดระเบียบในการบริหารจัดการทรัพยากร ผสมระหว่างหลักวิธีการจัดการ ความเชื่อ และพิธีกรรม เป็นเกณฑ์ในการควบคุมและออกระเบียบกฎเกณฑ์ของชุมชน ตามความผูกพันของชุมชน การพึ่งพาอาศัยระหว่างชุมชนกับทรัพยากรธรรมชาติ จารีตประเพณีที่แตกต่างกันของแต่ละชุมชน สอดคล้องกับ ยศ สันตสมบัติ (2544) ได้ศึกษาชุมชนปกากะญอ พบว่าชุมชนมีวัฒนธรรม ขนบประเพณี ความเชื่อ และวิถีชีวิตผูกพันกับธรรมชาติ การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติผ่านความเชื่อ พิธีกรรมที่แสดงความเคารพต่อธรรมชาติ เป็นการปลูกฝังสืบทอดจิตสำนึกในการดูแลรักษาป่าสืบทอดต่อกันมา การสร้างความผูกพันระหว่างคนและธรรมชาติ เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ

แนวทางการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำเพื่ออุปโภคและบริโภคในครัวเรือนของชุมชนบ้านห้วยบง แนวทางที่สอง คือ แนวทางการบริหารจัดการที่สอดคล้องการบริหารจัดการตามกรอบแนวคิดและทฤษฎีด้านการบริหารจัดการ พบว่าสอดคล้องกับพระราชปรัชญาด้านการบริหารจัดการ ตามที่สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (2554) ได้ศึกษาและรวบรวมพระราชกรณียกิจการทรงงานพัฒนาประเทศ ในพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร และสอดคล้องกับแนวคิด McKinsey 7S Framework แนวคิดที่มีกรอบมุมมองในด้านการวางกลยุทธ์การบริหารจัดการ และการดำเนินการ ที่เกี่ยวข้องกับการจัดการภายในที่แต่ละด้านมีความสัมพันธ์ระหว่างกัน ความเชื่อมโยงระหว่างกลยุทธ์ที่ถูกเลือกต่อกิจกรรมการดำเนินการด้านต่าง ๆ (Porter, 1986) กลุ่มตัวอย่างเห็นด้วยมากด้านการบริหารจัดการด้านความร่วมมือร่วมใจของชุมชน มีค่าเฉลี่ยมากที่สุด รองลงมาการบริหารจัดการด้านการบริหารบุคคล ด้านโครงสร้างของชุมชน ด้านกลยุทธ์ ด้านรูปแบบการบริหารจัดการ ด้านการพัฒนาทักษะความสามารถ และด้านระบบการแก้ไขปัญหาและการจัดการ นอกจากนี้ผลการศึกษายังพบว่าชุมชนบ้านห้วยบง สามารถนำแนวคิดด้านการจัดการที่สอดคล้องตามที่ ตุลา มหาพสุธานนท์ (2554) ได้สรุปแนวคิดด้านการจัดการของ Henri Fayol และ Lyndall Urwick & Luther Gulick มาปรับใช้ในการวางแผน โดยการคาดการณ์เหตุการณ์ต่าง ๆ ที่ส่งผลกระทบต่อ การบริหารจัดการทรัพยากรน้ำเพื่ออุปโภคและบริโภคของชุมชน เพื่อการตัดสินใจดำเนินการแก้ไขปัญหา ด้านการ จัดองค์กร โดยการออกแบบภาระหน้าที่การปฏิบัติงานของผู้เกี่ยวข้องในชุมชน เพื่อให้ดำเนินการได้และบรรลุผล สำเร็จ ด้านการบังคับบัญชา ผลสำเร็จในการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชน ต้องมีความเห็นพ้องกันเพื่อการ ยอมรับร่วมกันในกิจกรรมการบริหารจัดการ ด้านการประสานงาน โดยการติดต่อสื่อสารการดำเนินกิจกรรมด้าน ต่าง ๆ ให้บรรลุผลสำเร็จตามเป้าหมาย ด้านการควบคุม ในการตรวจสอบ ดูแล และควบคุมการดำเนินงานบริหาร จัดการทรัพยากรน้ำเพื่ออุปโภคและบริโภคของชุมชนบ้านห้วยบงให้เป็นไปตามเป้าหมายที่วางไว้ นอกจากนี้ชุมชน บ้านห้วยบงยังสามารถนำแนวคิดด้านการจัดการของ Lyndall Urwick & Luther Gulick มาปรับใช้ในการบริหาร จัดการได้ สอดคล้องตามที่ อนิวัช แก้วจางงค์ (2557) ได้อธิบายไว้ กล่าวคือ ด้านการวางแผน โดยการกำหนด แนวทางหรือวิธีการบริหารจัดการ การวิเคราะห์และพยากรณ์ปัจจัยแวดล้อมต่าง ๆ ด้านการจัดองค์กร โดยการ จัดแบ่งตามหน้าที่ และความรับผิดชอบ ความชำนาญเฉพาะอย่างของสมาชิกในชุมชนบ้านห้วยบง ด้านการจัด คนทำงาน โดยพิจารณาจากความรู้ความสามารถที่เหมาะสม ในจำนวนที่เพียงพอเพื่อให้การดำเนินกิจกรรม ประสบความสำเร็จ ด้านการอำนวยการ โดยการมอบหมายงานให้สมาชิกในชุมชน ด้วยการกระตุ้นหรือชักจูงให้ ปฏิบัติงานได้ประสบผลสำเร็จ ด้านการประสานงาน โดยการสร้างความสัมพันธ์กับสมาชิกของชุมชนที่เกี่ยวข้องกับ การดำเนินงานทุกฝ่าย เพื่อให้ทุกคนปฏิบัติงานในหน้าที่และความรับผิดชอบ ด้านการรายงาน โดยการเสนอผล การปฏิบัติงานเพื่อแสดงให้เห็นความก้าวหน้าในการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ในการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำเพื่อ อุปโภคและบริโภค และด้านงบประมาณ โดยการจัดทำค่าใช้จ่ายการดำเนินงานของชุมชนบ้านห้วยบง มีขั้นตอน การเตรียมการและการดำเนินกิจกรรมตามงบประมาณ การตรวจสอบค่าใช้จ่ายตามแผนที่ได้กำหนดไว้

ข้อเสนอแนะ

การที่จะให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรน้ำเพื่ออุปโภคและบริโภคควรทำการศึกษาชุมชนอย่างละเอียดรอบคอบ ศึกษาวิถีชีวิตความเป็นอยู่ ขนบธรรมเนียมประเพณี วัฒนธรรมและความต้องการพื้นฐาน สมาชิกของชุมชนบ้านห้วยบงส่วนใหญ่มีข้อจำกัดในด้านภาษาและการสื่อสาร รวมถึงความสามารถในการอ่านเขียนภาษาไทย ทำให้การมีส่วนร่วมในรูปแบบที่เป็นทางการยังมีส่วนร่วมน้อย หน่วยงานภาครัฐและองค์กรที่เกี่ยวข้องด้านการพัฒนาควรเข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชนอย่างสม่ำเสมอ พร้อมทั้งควรสนับสนุนงบประมาณในการดูแลรักษาทรัพยากร เพื่อเป็นขวัญและกำลังใจให้ชุมชนเกิดความรักและความห่วงแหนต่อทรัพยากรธรรมชาติ ข้อมูลที่ได้จากการดำเนินการวิจัยครั้งนี้เป็นแนวทางในการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำเพื่ออุปโภคและบริโภคของหน่วยงานองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในเขตพื้นที่อำเภอไชยปราการ เพื่อประกอบการวางแผนด้านนโยบาย ด้านการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำเพื่ออุปโภคและบริโภคของชุมชนในพื้นที่

การดำเนินการวิจัยครั้งต่อไป ควรดำเนินการศึกษาวิจัยด้านคุณภาพของน้ำที่ชุมชนนำไปใช้อุปโภคและบริโภค ทั้งด้านกายภาพ ด้านเคมี ด้านชีววิทยา และควรศึกษาปริมาณน้ำต้นทุนของแหล่งต้นน้ำในปัจจุบัน โดยเปรียบเทียบการเปลี่ยนแปลงปริมาณน้ำต้นทุนในอดีต ควรศึกษาแนวทางการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำในพื้นที่อื่นของจังหวัดเชียงใหม่ โดยใช้แนวทางของการศึกษาวิจัยครั้งนี้เพื่อประโยชน์ในการพัฒนาแนวทางการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำโดยรวม ควรศึกษาถึงระบบเครือข่ายความสำคัญของชุมชนในระดับลุ่มน้ำ ตั้งแต่ต้นน้ำจนถึงปลายน้ำ ประเด็นที่สามารถพัฒนาต่อยอดงานวิจัยต่อไปในแนวทางการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติด้านอื่น เช่น ดิน ป่าไม้ เพื่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและมีเพียงพอต่อการดำรงชีวิตอย่างยั่งยืน

เอกสารอ้างอิง

- จันติมา จันทร์เอียด. 2556. **องค์การและการจัดการ**. สงขลา: มหาวิทยาลัยราชภัฏสงขลา.
- ตุลา มหาพสุธานนท์. 2554. **หลักการจัดการ**. กรุงเทพฯ: พี เอ็น เค แอนด์ สกายพรีนติ้งส์.
- ถวิลวดี บุรีกุล. 2550. **ประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วม**. นนทบุรี: สถาบันพระปกเกล้า.
- พัชรพรรณ จันทร์เรือน. 2559. **การบริหารจัดการน้ำในชุมชนอย่างมีส่วนร่วม กรณีศึกษา ตำบลบ้านดง อำเภอแม่เมาะ จังหวัดลำปาง**. วิทยานิพนธ์ปริญญาโท. มหาวิทยาลัยแม่โจ้.
- ไพบูลย์ วัฒนศิริธรรม และพรหมทิพย์ เพชรมาก. 2551. **การบริหารสังคม ศาสตร์แห่งศตวรรษเพื่อสังคมไทย และสังคมโลก**. กรุงเทพฯ: สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน.

- ภูเบศร์ เมืองมูล. 2551. การศึกษาการมีส่วนร่วมในการจัดการน้ำเพื่อการเกษตรและแนวทางแก้ไขปัญหาการขาดแคลนน้ำของเกษตรกร กรณีศึกษาอ่างเก็บน้ำบ้านแม่สาใหม่ อำเภอแมริม จังหวัดเชียงใหม่. วิทยานิพนธ์ปริญญาโท. มหาวิทยาลัยแม่โจ้.
- เมตต์ เมตต์การุณจิต. 2553. การบริหารจัดการศึกษาแบบมีส่วนร่วม: ประชาชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และราชการ. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: บুদ্ধพอยท์.
- ยศ สันตสมบัติ. 2544. ความหลากหลายทางชีวภาพและภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน. พิมพ์ครั้งที่ 2. เชียงใหม่: คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- สหประชาชาติ ประเทศไทย. 2565. เป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน ในประเทศไทย. [ระบบออนไลน์]. แหล่งที่มา <https://thailand.un.org/th/sdgs/6> (20 กุมภาพันธ์ 2565).
- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. 2554. การทรงงานพัฒนาประเทศของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว. กรุงเทพฯ: ศูนย์การพิมพ์เพชรรุ่ง. หน้า 52-53
- สำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ. 2562. สารสำคัญในแนวคิดและทฤษฎีการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริ. [ระบบออนไลน์]. แหล่งที่มา <http://www.rdpb.go.th/th/King/แนวคิดและทฤษฎีในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว-c25> (23 พฤษภาคม 2565).
- สำนักงานทรัพยากรน้ำแห่งชาติ. 2562. การกำหนดประเภทและความหมายของแหล่งน้ำ. [ระบบออนไลน์]. แหล่งที่มา <https://twrc.onwr.go.th/web/file/การกำหนดประเภทและความหมายของแหล่งน้ำ.pdf> (20 กุมภาพันธ์ 2565).
- สำนักงานเลขาธิการของคณะกรรมการยุทธศาสตร์ชาติ. 2561. ยุทธศาสตร์ชาติ. [ระบบออนไลน์]. แหล่งที่มา https://www.nesdc.go.th/download/document/SAC/NS_SumPlanOct2018.pdf (20 กุมภาพันธ์ 2565).
- สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. 2562. แผนแม่บทภายใต้ยุทธศาสตร์ชาติ. [ระบบออนไลน์]. แหล่งที่มา http://nscr.nesdc.go.th/nesdc_uat/แผนแม่บทภายใต้ยุทธศาสตร์ชาติ (20 กุมภาพันธ์ 2565).
- สำนักวิจัย พัฒนาและอุทกวิทยา กรมทรัพยากรน้ำ. 2551. โครงการเสริมสร้างและพัฒนากระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่นในการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำและป่าต้นน้ำ กรณีศึกษาพื้นที่ลุ่มน้ำมูล. [ระบบออนไลน์]. แหล่งที่มา <http://www.sut.ac.th/im/mun/> (5 มกราคม 2566).
- สิริพงษ์ กุลพงษ์. 2552. การมีส่วนร่วมของเกษตรกรในการบริหารจัดการน้ำอย่างยั่งยืน โครงการอ่างเก็บน้ำขนาดเล็กอันเนื่องมาจากพระราชดำริ อำเภอภูซาง จังหวัดพะเยา. วิทยานิพนธ์ปริญญาโท มหาวิทยาลัยแม่โจ้.

สุรพล ดำรงกิตติกุล, ไกรสิทธิ์ พิสิษฐ์กุล, อนุสรณ์ อินทร์ซี่, นพวรรณ บุญธรรม, สุขญา วรามิตร, โพธิ์งาม ภู่ออง.

2556. โครงการพัฒนาระบบและกลไกการมีส่วนร่วมของชุมชนในการบริหารจัดการแหล่งน้ำเพื่อการเกษตรและอุปโภคบริโภคของชุมชนรอบพื้นที่โรงไฟฟ้าแม่เมาะ อำเภอแม่เมาะ จังหวัดลำปาง. เชียงใหม่: เครือข่ายบริหารการวิจัยภาคเหนือตอนบน มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

เสาวนีย์ วิจิตรโกสม. 2551. การจัดการทรัพยากรน้ำในกลุ่มน้ำลำตะคองแบบบูรณาการ. วิทยานิพนธ์ปริญญาเอก. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

อนิวัช แก้วจำนงค์. 2557. **หลักการจัดการ**. กรุงเทพฯ: ศูนย์หนังสือมหาวิทยาลัยทักษิณ.

Porter, Michael E. 1985. **Competitive Advantage: Creating and Sustaining Superior Performance**. New York: The Free Press.

Porter, Michael E. 1986. **Changing Patterns of International Competition**. California Management Review, Vol 28, No 2.